

Pagina 1

Stuiten verjaring vordering schadevergoeding ex art. 3:317 BW

Pagina 6

Wet deelgeschillenprocedure voor letsel- en overlijdensschade

Pagina 12

Voordeelsverrekening; HR 10-07-2009

Pagina 16

Geld dat stom is, maakt recht wat krom is

Pagina 19

Cunningham Lindsey Masterclass

mei 2010

Pagina 1

Karakter ondubbelzinnigheid en uitleg (of benadering of ratio) schuldeisersvereiste ...

Pagina 6

Een tweede kennismaking ...

Pagina 12

Art. 6:100 BW kan voordeel geven ...

Pagina 16

Affectieschade ...

Pagina 19

$G \times M \times V = C^3$...

Stuiten van de verjaring van een vordering tot schadevergoeding conform art. 3:317 BW

Het vereiste van ondubbelzinnigheid en het schuldeisersvereiste

Een vordering tot schadevergoeding heeft niet het eeuwige leven. Op grond van art. 3:310 BW verjaart een vordering tot vergoeding van schade door verloop van vijf jaren na de aanvang van de dag, volgende op die waarop de benadeelde zowel met de schade als met de daarvoor aansprakelijke persoon bekend is geworden, en in ieder geval door verloop van twintig jaren na de gebeurtenis waardoor de schade is veroorzaakt. Er zijn verschillende manieren om het intreden van de verjaring tegen te gaan. In dit artikel zal aandacht worden besteed aan de stuiting van de verjaring door aanmaning of mededeling. De problemen die daarbij kunnen ontstaan zien met name op het ondubbelzinnige karakter van de mededeling en het schuldeisersvereiste. Door de Hoge Raad zijn al diverse antwoorden gegeven op gerezen vragen, maar nog niet alle aspecten zijn uitgekristalliseerd. De lagere rechters krijgen dan ook nog regelmatig geschillen voorgelegd waarin het gaat om de vraag of de verjaring is ingetreden of dat er op de juiste wijze is gestuit.

Wijzen van stuiten

De wijzen waarop de verjaring van een vordering tot schadevergoeding kan worden gestuit zijn opgeno-

Mevrouw mr. P.J. Klein Gunnewiek
Abeln Advocaten

men in art. 3:316 t/m 3:318 BW. Stuiting kan door middel van het instellen van een eis, alsmede door iedere andere daad van rechtsvervolgving van de zijde van gerechtigde die in de vereiste vorm geschiedt. Daarnaast wordt verjaring gestuit door een schriftelijke aanmaning of door een schriftelijke mededeling waarin de schuldeiser zich ondubbelzinnig zijn recht op nakoming voorbehoud en tenslotte door erkenning. Door stuiting begint een nieuwe verjaringstermijn te lopen met de aanvang van de dag volgend op de

dag waarop is gestuit. De nieuwe verjaringstermijn is gelijk aan de oorspronkelijke termijn, maar niet langer dan vijf jaren (art. 3:319 BW).

Schriftelijke aanmaning

In de personenschadepraktijk speelt met name de stuiting door middel van schriftelijke aanmaning conform art. 3:317 lid 1 BW. De verjaring van een rechtsvordering wordt gestuit door een schriftelijke aanmaning of door een schriftelijke mededeling waarin de schuldeiser zich ondubbelzinnig zijn recht op nakoming voorbehoudt. In art. 3:317 lid 1 BW is een drietal vereisten opgenomen: schriftelijkheid, ondubbelzinnig karakter en het schuldeisersvereiste. In dit artikel zullen deze laatste twee vereisten onder de loep worden genomen aan de hand van recente jurisprudentie en de visie van de Hoge Raad.

Ondubbelzinnig karakter

De Hoge Raad heeft in het arrest Van der Weide/Meneba¹ overwogen dat een schriftelijke mededeling waarin de schuldeiser zich ondubbelzinnig zijn recht op nakoming voorbehoudt, moet worden begrepen in het licht van een stuitingshandeling van deze aard, welke neerkomt op een voldoende duidelijke waarschuwing aan de schuldenaar dat hij er, ook na het verstrijken van de verjaringstermijn, rekening mee moet houden dat hij de beschikking houdt over zijn gegevens en bewijsmateriaal, opdat hij zich tegen een dan mogelijkserwijs alsnog door de schuldeiser ingestelde vordering behoorlijk kan verweren. Een aansprakelijkstelling is in beginsel een voldoende duidelijke waarschuwing². Bij beantwoording van de vraag of er sprake is van een voldoende duidelijke mededeling is niet de letterlijke tekst van de schriftelijke mededeling doorslaggevend, maar moet ook acht worden geslagen op de zin die partijen in de gegeven omstandigheden over en weer aan de mededeling mochten toekennen en op hetgeen zij redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten. De hoedanigheid van partijen en hun deskundigheid is hierbij van belang³. Bij de vraag wat partijen mochten verwachten moet dus aangehaakt worden bij de Haviltex-maatstaaf⁴.

De Hoge Raad heeft zich in een WAM-kwestie uit 2006⁵ gebogen over de inhoud van een brief en de vraag moeten beantwoorden of er sprake was van een ondubbelzinnige mededeling. In de brief werd gesteld dat aan de aansprakelijkheid van de bestuurder van een motorfiets niet valt te tornen, dat de klachten van de benadeelde afkomstig zijn van het ongeval en dat de verzekeraar wordt verzocht het nodige te doen om tot regeling van de schade te kunnen overgaan. In het licht van eerdere correspondentie laat deze brief volgens de Hoge Raad geen andere uitleg toe dan dat de benadeelde zich ondubbelzinnig het recht voorbehoudt als bedoeld in art. 3:317 lid 1 BW.

Voorlopig deskundigenbericht (of getuigenverhoor)

De Hoge Raad heeft in 2009 overwogen dat het indienen van een verzoekschrift tot het bevelen van een voorlopig deskundigenonderzoek (of een voorlopig getuigenverhoor) voordat een geding aanhangig is niet kan worden beschouwd als een eis of een andere daad van rechtsvervolgving ingevolge art. 3:316 BW. Wel werd de mogelijkheid opgehouden dat een verzoekschrift een mededeling kan inhouden in de zin van art. 3:317 lid 1 BW⁶.

Het Hof Den Bosch⁷ heeft van deze mogelijkheid dankbaar gebruik gemaakt. Het hof heeft gesteld dat het indienen van een verzoekschrift tot het bevelen van een voorlopig deskundigenbericht niet zonder meer gelijk te stellen is met de mededeling conform art. 3:317 lid 1 BW, maar onder omstandigheden is dit wel mogelijk. Daarbij moet gelet worden op de tekst van de mededeling, de context waarin de mededeling wordt gedaan en de overige omstandigheden van het geval. Het hof verwijst met deze overweging naar het hiervoor genoemde arrest van de Hoge Raad van 18 september 2009. In het verzoekschrift waren de volgende passages opgenomen: *“verzoekster is voornemens om op de hierna volgende gronden een rechtsvordering tot schadevergoeding ex art. 7:658 van het Burgerlijk Wetboek in te stellen”* en *“aangezien verzoekster er vanwege de bepaling van de omvang van de door haar geleden schade, die voor vergoeding in aanmerking komt, belang bij heeft (...) teneinde aan haar stel- en bewijslast te kunnen voldoen (...)”*. Op basis van deze teksten en het gegeven dat het bij de wens om een deskundige in te schakelen in het bijzonder gaat om vaststelling (van de hoogte) van de schade heeft het hof geoordeeld dat het verzoekschrift dient te worden beschouwd als een mededeling in de zin van art. 3:317 lid 1 BW. De verjaring was derhalve gestuit door indiening van het verzoekschrift.

Onderhandelingen

Onderhandelingen stuiten de verjaring in beginsel niet⁸. Op grond van de maatstaven van redelijkheid en billijkheid kan het echter in gevallen onaanvaardbaar zijn dat aan de schuldenaar een beroep op verjaring toekomt. De Rechtbank Breda⁹ heeft bijvoorbeeld geoordeeld dat verjaring van een rechtsvordering er enerzijds toe dient de schuldenaar te beschermen tegen een door het verloop van tijd aanwezige slechte bewijspositie waardoor hij zich niet meer behoorlijk tegen ingestelde rechtsvorderingen kan verweren. Anderzijds strekt de verjaring ertoe de schuldenaar te behoeden tegen een vermogenspositie die niet meer op nakoming is ingericht. In de kwestie bij de Rechtbank Breda ging het om een schade geleden door een ongeval met een op hol geslagen paard. Door de aansprakelijke verzekeraar is tot het moment dat het laatste voorschot aan de benadeelde werd betaald intensief en voortdurend onderhandeld over de aan de benadeelde als

gevolg van het ongeval toekomstige schadevergoeding. Daarbij hebben partijen uitvoerig met elkaar gecorrespondeerd, hebben zij besprekingen met elkaar gevoerd, hebben zij een deskundige ingeschakeld en heeft de verzekeraar diverse keren voorschotten op de schadevergoeding verstrekt. Een en ander bracht mee dat de verzekeraar tijdens de onderhandelingen rekening behoorde te houden met de mogelijkheid dat de onderhandelingen niet tot overeenstemming over de aan de benadeelde toe te kennen schadevergoeding zou leiden en dat de benadeelde zich voor dat geval het recht op nakoming voorbehield. Dit betekende ook dat de verzekeraar daarop haar vermogenspositie diende af te stemmen en dat zij gegevens en bewijsmateriaal diende te bewaren, zodat zij zich naar behoren tegen een door de benadeelde in te stellen rechtsvordering zou kunnen verweren. Er bestond mitsdien geen aanleiding om de verzekeraar de bescherming te bieden die de verjaringsregeling beoogt. Het beroep van verzekeraar op verjaring was derhalve in de gegeven omstandigheden naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar.

De WAM-vordering

In het kader van de WAM geldt een verjaringstermijn van 3 jaar voor een rechtsvordering van de benadeelde jegens de verzekeraar, te rekenen vanaf het feit dat de schade is ontstaan (art. 10 lid 1 WAM). Op grond van art. 10 lid 5 WAM wordt de verjaring ten opzichte van een verzekeraar gestuit door iedere onderhandeling tussen de verzekeraar en de benadeelde. Een nieuwe verjaringstermijn van drie jaar begint te lopen te rekenen van het ogenblik waarop één van de partijen bij deurwaardersexploot of aangetekende brief aan de andere partij heeft kennisgegeven dat zij de onderhandelingen afbreekt.

Wanneer is er wel of niet sprake van onderhandelingen in de zin van art. 10 lid 5 WAM? Het Hof Arnhem¹⁰ heeft daaromtrent geoordeeld dat er geen sprake is van een onderhandeling als uit een mededeling van de verzekeraar moet worden begrepen dat een regeling zonder meer wordt uitgesloten. Het hof oordeelde over een WAM geschil tussen verzekeraar Winterthur en de Stichting Waarborgfonds Motorverkeer. Het Waarborgfonds had in een brief laten weten dat zij van mening was dat er voor haar geen taak was weggelegd, omdat zij ervan uitging dat een Poolse vrachtwagencombinatie bij het ongeval betrokken was. Het hof was van mening dat Winterthur daaruit niet hoefde af te leiden dat het Waarborgfonds iedere aansprakelijkheid van de hand zou wijzen. Met de aansprakelijkstelling uit 1998 en het daarop volgende antwoord van het Waarborgfonds was de verjaring gestuit. Een eventuele nieuwe verjaringstermijn begint pas te lopen op het moment waarop één van de partijen bij exploot of aangetekende brief aan de andere partij heeft kennisgegeven dat

zij de onderhandelingen afbreekt. Het hof oordeelde dus dat er sprake was van onderhandelingen in de zin van art. 10 lid 5 WAM en dat de verjaring niet was ingetreden.

Hoe verhoudt de stuiting conform art. 10 lid 5 WAM zich met de stuiting conform art. 3:317 lid 1 BW? Het Hof Arnhem¹¹ heeft zich daar ook vorig jaar over uitgelaten. In deze casus heeft de benadeelde de Stichting Waarborgfonds Motorverkeer aansprakelijk gesteld bij brief van 5 februari 2003 voor de gevolgen van een verkeersongeval van 30 september 2000. De veroorzaker van het ongeval was na het ongeval doorgereden. Het Waarborgfonds heeft per brief van 19 februari 2003 laten weten het recht op schadevergoeding van benadeelde niet te erkennen. De tijd verstrijkt en wanneer benadeelde het Waarborgfonds (na 30 september 2003) in rechte betreft wordt door het Waarborgfonds gesteld dat de vordering tot schadevergoeding is verjaard. Het hof heeft geoordeeld dat de stuitingsregeling van art. 10 lid 5 WAM niet derogeert aan de regels van stuiting in boek 3 titel 11 van het BW. De stuitende werking van onderhandelingen als bedoeld in art. 10 lid 5 WAM is daarentegen te beschouwen als een aanvulling op de algemene regel van stuiting van art. 3:317 lid 1 BW. In de WAM wordt de stuiting overeenkomstig die algemene regel immers niet expliciet uitgesloten, terwijl de mogelijkheid om onderhandelingen te stuiten door een schriftelijke aanmaning of mededeling in de zin van art. 3:317 BW een wijze van stuiting is die in het rechtsverkeer niet kan worden gemist en die wezenlijk anders is dan stuiting door middel van onderhandelingen. Naar het oordeel van het hof is met de brief van 5 februari 2003 een nieuwe verjaringstermijn gaan lopen van drie jaar.

Stuiting van toekomstige vorderingen is mogelijk

Interessant om tenslotte te noemen is het arrest van de Hoge Raad van 18 januari 2008¹² waarin het ging om een vordering tot vergoeding van schade voortvloeiende uit een verkeersongeval op 16 april 1993. Aansprakelijkheid voor de gevolgen van het ongeval werd volledig erkend door WAM-verzekeraar, AXA. Benadeelde is een ambtenaar en de Staat, het UWV en pensioenfonds ABP (althans hun rechtsvoorgangers) hebben uitkeringen gedaan aan benadeelde. Het toenmalig Bureau Schadeafwikkeling van het ministerie van Financiën (BSA) heeft AXA bij brief van 1 augustus 1994 aansprakelijk gesteld. BSA verwoordde het volgende: “voor de door het Rijk aan de gewonde ambtenaar krachtens zijn rechtspositie-regeling betaalde en nog te betalen bedragen ter zake van arbeidsongeschiktheid, waardoor het Rijk ingevolge de VOA een vorderingsrecht heeft”. Er zijn vervolgens ook daadwerkelijk betalingen verricht. Het BSA heeft vervolgens in een brief van september 1994 een voorbehoud van recht gemaakt op grond van de VOA. De volgende zinsnede was opgenomen: “Ik maak namens het ABP een voorbehoud

van recht ex artikel 2 Verhaalswet ongevallen ambtenaren in geval betrokkene als gevolg van het onderhavige ongeval ten laste van het genoemde fonds mocht komen". In 1999 wordt AXA opnieuw aangesproken tot vergoeding door het UWV en ABP in verband met gedane uitkeringen. AXA weigert te vergoeden en stelt dat de vorderingen drie jaar na het ongeval zijn verjaard. Het UWV en ABP stellen echter dat met de brief van september 1994 een onderhandeling in de zin van art. 10 lid 5 WAM was begonnen en er van verjaring dus geen sprake kan zijn. Zowel de rechtbank als het hof wijzen de vorderingen van het UWV en het ABP toe. Volgens het hof heeft het UWV pas met ingang van 1 januari 1996 en het ABP pas vanaf 1 juni 1999 uitkeringen verricht en is vanaf dat moment de schade voor deze partijen ontstaan. Het hof heeft vervolgens geoordeeld dat het systeem van de WAM en het Nederlands burgerlijk recht zich er niet tegen verzetten dat stuiting plaatsvindt ten aanzien van toekomstige directe verhaalsvorderingen van een uitkeringsinstantie op een WAM-verzekeraar. De Hoge Raad heeft zich hierbij aangesloten door te overwegen dat voor een geldige duurstuiting niet is vereist dat de benadeelde op het moment van stuiting reeds enige op de verzekeraar verhaalbare schade heeft geleden. Het voorbehoud van recht in de brief van september 1994 kon niet anders worden bedoeld en begrepen dan als mededeling dat indien het ABP uitkeringen aan benadeelde zou moeten voldoen, daarvoor verhaal gezocht zou worden bij AXA.

Schuldeisersvereiste

We komen nu aan bij het tweede te bespreken vereiste in de zin van art. 3:317 lid 1 BW. In tegenstelling tot het vereiste van ondubbelzinnigheid heeft de Hoge Raad het schuldeisersvereiste niet nader uitgewerkt. Lagere rechters hebben in 2009 in ieder geval twee uitspraken gegeven. Het betreft een uitspraak van Rechtbank Maastricht, sector kanton en de Rechtbank Rotterdam.

Allereerst de uitspraak uit Maastricht¹³. Het betreft een regresvordering naar aanleiding van een verkeersongeval op 11 augustus 2002. Eisende partij in de procedure was Orion Direct Nederland BV (ODN). Na het ongeval heeft ODN gedaagde partij aangeschreven, maar vervolgens heeft zij een gerechtsdeurwaarder ingeschakeld en deze deurwaarder heeft gedaagde brieven gezonden, waarvan de inhoud niet uit de uitspraak blijkt. In de brieven wordt als kenmerk aangegeven "Orion Direct/gedaagde". Bij exploit van 30 maart 2004 heeft Orion Direct B.V. gedaagde gedagvaard. De vordering is in eerste aanleg toegewezen, maar in hoger beroep is de vordering gestrand. De rechtbank oordeelde dat een eventueel vorderingsrecht uitsluitend aan ODN en niet aan Orion Direct BV toekwam. Op 28 juli 2008 wordt gedaagde opnieuw aangeschreven door de deurwaarder met de mededeling "Daar

uit naam van de verkeerde BV is geprocedeerd, is in hoger beroep, het vonnis van de rechtbank vernietigd. Wij zijn thans voornemens u opnieuw in rechte te betrekken, nu uit naam van de juiste BV". De kantonrechter heeft geoordeeld dat uit de formulering van de brieven die door de deurwaarder zijn geschreven niet blijkt namens welke rechtspersoon de brieven zijn verzonden. De kantonrechter achtte de stelling niet onaannemelijk dat gelet op de vermelding Orion Direct/gedaagde, de brieven afkomstig waren van de gemachtigde van Orion Direct BV, een andere rechtspersoon dan ODN. ODN heeft het tegendeel niet bewezen en de kantonrechter heeft geoordeeld dat niet is komen vast te staan dat de brieven de verjaring hebben gestuit.

En vervolgens de Rechtbank Rotterdam¹⁴. In deze procedure ging het om een schade ontstaan op 14 juli 1997. Eiser was Eneco Netbeheer B.V. en gedaagde was Nacap Benelux B.V. Na een buitengerechtelijk traject is de vordering uiteindelijk op 3 november 2007 voorgelegd aan de Rechtbank in Rotterdam. Er is dan inmiddels ruim tien jaar verstreken na het ontstaan van de schade en Nacap Benelux B.V. doet in rechte een beroep op verjaring. In de procedure staat vast dat de verjaringstermijn is gaan lopen op 14 juli 1997. Dit betekent dat, wanneer de verjaring niet wordt gestuit, de vordering in beginsel op 15 juli 2002 verjaart. Ingevolge art. 3:317 lid 1 BW is Eneco Netbeheer B.V. de schuldeiser. Dit betekent dat de vordering door of namens Eneco Netbeheer B.V. kon worden gestuit door een schriftelijke aanmaning of door een schriftelijke mededeling waarin Eneco Netbeheer B.V. zich ondubbelzinnig haar recht op nakoming voorbehoudt. Door verschillende entiteiten binnen Eneco is wel de nodige actie ondernomen vóór 15 juli 2002, maar volgens de rechtbank zijn de stuitingshandeling niet verricht door, voor of namens Eneco Netbeheer B.V., maar door andere entiteiten binnen het concern en dat was onvoldoende volgens de rechtbank. Zodoende heeft de rechtbank geoordeeld dat de verjaring van de rechtsvordering niet op juiste wijze was gestuit en dat er derhalve sprake was van verjaring.

Is het schuldeisersvereiste inderdaad zo strikt als de Rechtbank Maastricht en Rotterdam hebben uitgelegd? Gezien de uitspraken zou je zeggen van wel, want de stuiting door een andere entiteit binnen het concern was niet voldoende. De rechters betrekken echter de ratio van de stuitingshandeling niet in hun beslissing. De ratio is door de Hoge Raad in het eerder genoemde arrest Van der Weide/Meneba uitgewerkt. Het komt er kort gezegd op neer dat er sprake moet zijn van een voldoende duidelijke waarschuwing aan de schuldenaar dat hij nog rekening moet houden met een aanspraak op schadevergoeding. Zou je niet mogen stellen dat zowel de gedaagde partij bij de rechtbank Maastricht, als Nacap Benelux B.V. bij de

rechtbank Rotterdam zeer wel wisten welke vordering er nog boven hun hoofd hing, ondanks het feit dat ze door of namens een andere entiteit waren aangeschreven? Daarbij moet wel worden aangetekend dat de ingestelde vordering dan wel volledig omschreven moet zijn geweest zodat het voor de aangesproken partij ook duidelijk is om welke vordering tot schadevergoeding het precies gaat. De aangesproken partij kan dan immers zijn bewijspositie veilig stellen en de vermogenspositie op nakoming inrichten. Smeehuijzen¹⁵ heeft ook gesteld dat art. 3:317 BW vaak onjuist wordt geïnterpreteerd. Een reden daarvoor zou mogelijk kunnen zijn dat de tekst van art. 3:317 BW zou oproepen tot een strikte benadering. Smeehuijzen verwijst daarbij weer naar de conclusie van A-G Bakels onder HR 25 januari 2002¹⁶. Bakels geeft aan dat hem van “*strikte eisen*” in art. 3:317 BW niets bekend is. Smeehuijzen stelt dat de rechter, die zich louter op de tekst van de wet baseert en die niet helder de nuancerende overweging van HR 14 februari 1997¹⁷ voor ogen heeft, te streng oordeelt.

Kan deze materie nog in breder perspectief worden geplaatst? Dat kan, maar dan moeten we wel ruim terug in de tijd. Op 30 augustus 1988 heeft de Rechtbank Den Haag¹⁸ uitspraak gedaan in een WAM geschil waarbij opnieuw het ABP partij was. In het geding werd betwist dat er onderhandelingen waren gestart met het ABP. Het ABP stelde dat onderhandelingen welke door het BSA van de afdeling verzekeringswezen van het ministerie van Financiën met Alpina (gedaagde) werden gevoerd niet alleen namens de staat, maar ook namens het ABP plaatsvonden. Alpina heeft in het geding erkend dat het haar bekend was dat het ABP zaken (zoals destijds in het geding) door het ministerie van Financiën liet behandelen. Betwist werd wel dat zij had moeten begrijpen dat ook het ABP in dit geval een vordering pretendeerde te hebben en dat die vordering ook daadwerkelijk door het BSA werd behandeld. De rechtbank oordeelde vervolgens dat het niet noodzakelijk is dat bij de aanvang van onderhandelingen de schade reeds in volle omvang bekend of te verwachten is. Alpina diende er dan ook als professioneel verzekeraar (op de hoogte van de ter zake geldende regelingen) bij de onderhandelingen met het ministerie van Financiën van uit te gaan dat bij blijvende invaliditeit van de benadeelde de vordering van de staat zou worden gevolgd door een vordering van het ABP.

Gesteld kan worden dat de rechtbank in deze uitspraak wel rekening heeft gehouden met de ratio achter de stuitingshandeling, aangezien werd geoordeeld dat de verzekeraar wist of had kunnen weten dat er nog een vordering kon volgen en daar had de verzekeraar dan ook rekening mee moeten houden. Het ABP had niet zelf de onderhandelingen gestart en daarmee de verjaring gestuit, maar

BSA had dat (als vertegenwoordiger) gedaan, echter zonder de concrete vordering van het ABP kenbaar te maken. Een beroep op de ratio van art. 3:317 BW zal (mijns inziens) alleen hout kunnen snijden wanneer de vordering wel volledig kenbaar is gemaakt aan de aansprakelijke partij, zoals hierboven betoogd. Ik realiseer mij echter ook terdege dat dit toch een hele lastig materie blijft, zeker met de Hoge Raad uitspraak in het achterhoofd dat stuiting van toekomstige vorderingen mogelijk is¹⁹. Een arrest van de Hoge Raad over deze problematiek zou dan ook zeer welkom zijn. De tijd zal het leren.

¹ HR 14 februari 1997, NJ 1997, 244 (Van der Weide/Meneba).

² HR 1 februari 2002, NJ 2002, 195.

³ HR 1 december 2000, NJ 2001, 46 en HR 25 januari 2002, NJ 2002, 169.

⁴ HR 13 maart 1981, NJ 1981, 635 (Haviltex).

⁵ HR 24 november 2006, NJ 2006, 642, JA 2007, 31.

⁶ HR 18 september 2009, NJ 2009, 439.

⁷ Hof 's-Hertogenbosch 16 maart 2010, LJN BL8129.

⁸ HR 1 februari 2002, NJ 2002, 195.

⁹ Rb. Breda 27 februari 2008, LJN BC5872.

¹⁰ Hof Arnhem 17 februari 2009, LJN BH4710.

¹¹ Hof Arnhem 7 april 2009, LJN BI2790.

¹² HR 18 januari 2008, JA 2008, 42.

¹³ Ktr. Maastricht 12 augustus 2009, LJN BK0187.

¹⁴ Rb. Rotterdam 15 juli 2009, JA 2009, 156.

¹⁵ J.L. Smeehuijzen, *De bevrijdende verjaring*, Deventer: Kluwer 2008, p. 179.

¹⁶ HR 25 januari 2002, NJ 2002, 169.

¹⁷ HR 14 februari 1997, NJ 1997, 244 (Van der Weide/Meneba).

¹⁸ Rb. Den Haag 30 augustus 1988, rolnr. 87/6350 (niet gepubliceerd).

¹⁹ HR 18 januari 2008, JA 2008, 42.

De Wet deelgeschilprocedure voor letsel- en overlijdensschade

Mr. Chr.H. van Dijk en mevrouw
mr. P. Oskam¹
Kennedy Van der Laan Advocaten

Al in november 2008 vond in dit tijdschrift een eerste verkenning plaats van het Wetsvoorstel deelgeschilprocedure voor letsel- en overlijdensschade². In de memorie van toelichting wordt de achtergrond van het wetsvoorstel als volgt toegelicht: *‘Door de grote hoeveelheid en diversiteit van rechtsvragen, de grote belangentegenstellingen en de veelal bestaande noodzaak tot inschakeling van deskundigen van verschillende disciplines zoals arbeidsdeskundigen, komen partijen in de buitengerechtelijke onderhandelingen niet zelden moeilijk tot een vergelijk. Fixatie op een of meer deelgeschillen kan ertoe leiden dat partijen de kern van de zaak uit het oog verliezen, waardoor de verhoudingen verslechteren en de duur van de afhandeling toeneemt. Een eenvoudige en snelle toegang tot de rechter ter oplossing van deze deelgeschillen in de buitengerechtelijke onderhandelingsfase, kan de totstandkoming van een minnelijke regeling bij letsel- en overlijdensschade bevorderen. Dit voorstel voorziet daartoe in een nieuwe procesvorm: de deelgeschilprocedure.’*

Kort gezegd wordt met deze nieuwe procesvorm die opgenomen gaat worden in het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering (‘Rv’)³ dus beoogd het buitengerechtelijke traject bij de afhandeling van personenschade te verster-

ken door middel van een eenvoudige en snelle toegang tot de rechter ter oplossing van een deelgeschil. De rechterlijke uitspraak die volgt moet partijen in staat stellen om de buitengerechtelijke onderhandelingen weer op te pakken en mogelijk definitief af te ronden.

Het wetsvoorstel (verder ‘de wet deelgeschilprocedure’) kreeg direct al veel waardering. Inmiddels is het door de Tweede en Eerste Kamer aangenomen en staat niets de beoogde inwerkingtreding op 1 juli 2010 in de weg. Niet alleen de wetgever maar ook organisaties als het PIV, de Raad voor de rechtspraak, de LSA en de ASP verwachten dat de impact van de wet deelgeschilprocedure voor de buitengerechtelijke schadeafwikkeling groot is. Aangezien de kosten van de benadeelde gemoeid met de deelgeschilprocedure integraal op de voet van art. 6:96 BW moeten worden betaald door de verzekeraar, ook als de benadeelde ongelijk krijgt, zal in ieder geval de benadeelde er vermoedelijk vrij veelvuldig gebruik van maken. Verzekeraars zullen deelgeschillen die voor de kantonrechter worden behandeld zelfstandig en zonder bijstand van een advocaat kunnen behandelen zodat ook zij gedetailleerd van de regeling op de hoogte moeten zijn. Hierbij is van belang dat de competentiegrens voor de kantonrechter per 1 januari 2011 van € 5.000 naar € 25.000 gaat en deze tevens bevoegd is in werkgeversaansprakelijkheidszaken.

Met de wijzigingen die sinds november 2008 in de wet deelgeschilprocedure zijn doorgevoerd is dit voldoende reden om nog eens uitvoerig in het PIV-Bulletin bij deze wet stil te staan. Vanwege de wat meer gedetailleerde bespreking van de wetstekst en vanwege het op dit moment ontbreken van jurisprudentie met voorbeelden is deze bespreking onvermijdelijk enigszins droog. Een troostrijke gedachte is echter dat de wet vanwege het ruime toepassingsbereik voor zowel benadeelden als verzekeraars interessante mogelijkheden biedt voor het beter laten verlopen van de schaderegeling. Zo kan de benadeelde de rechter laten toetsen of nadere voorschotten moeten worden verstrekt en kan de verzekeraar aan de orde stellen of nadere medische gegevens op tafel moeten komen. Een groot voordeel van de nieuwe regeling is ook dat onderdeel van het geschil kan zijn dat een van beide partijen steeds niet tijdig reageert of bepaalde informatie niet verstrekt, waardoor het schaderegelingstraject (te) lang stil ligt.

In dit artikel komen achtereenvolgens aan de orde voor welke geschillen de regeling geldt, door wie het verzoek kan worden gedaan, wat de inhoud van het verzoekschrift moet zijn, welke rechter bevoegd is, hoe de behandeling van het verzoek gaat en wie de kosten draagt. Afgerond wordt met een korte conclusie.

Voor welke geschillen?

De deelgeschilprocedure heeft een breed toepassingsbereik: het moet gaan om schade door dood of letsel. Uit art. 1019w (ontwerp) Rv. volgt dat een deelgeschilprocedure kan worden gevoerd over *“een geschil omtrent of in verband met een deel van hetgeen ter zake tussen hen rechts geldt en waarvan de beëindiging kan bijdragen aan de totstandkoming van een vaststellingsovereenkomst”*.

Eenzijds kan het geschil zien op een juridisch vraagstuk, bijvoorbeeld over de aansprakelijkheidsvraag, de (mate van) toerekenbaarheid van de daad aan de dader, de causaliteit, schadebeperking, voordeelstoerekening, verjaring of het verval van rechten.

Anderzijds kan het geschil gaan over meer procedurele en feitelijke vragen, zoals de vraag of nog een deskundige geraadpleegd moet worden en zo ja welke, hoe de vraagstelling aan de deskundige dient te luiden, de wijze van informatieverstrekking (zoals de vraag of de benadeelde de patiëntenkaart moet overleggen), van welk carrièrevolop partijen dienen uit te gaan om arbeidsvermogensschade te kunnen berekenen en tot welk moment en hoe vaak huishoudelijke hulp noodzakelijk is⁴.

Verder kunnen voorschotten op schade worden gevorderd. Ook kan het gaan om beslissingen ter verdere instructie van de onderhandelingen in verband met het deelgeschil.

De rechter zal bij elk verzoek om te beslissen over een deelgeschil eerst moeten beoordelen of de verzochte beslissing kan bijdragen aan de totstandkoming van een vaststellingsovereenkomst. Dat is een zeer ruime toets waarbij de rechter veel beleidsvrijheid wordt gelaten.

Volgens de memorie van antwoord zal de rechter er onder meer voor moeten waken dat de deelgeschilprocedure niet oneigenlijk wordt gebruikt door bijvoorbeeld de bodemprocedure te vervangen door meerdere deelgeschilprocedures: *“(...) de rechter [zal] bij elke procedure toetsen of de aan hem gevraagde beslissing een voldoende bijdrage kan leveren aan de totstandkoming van een vaststellingsovereenkomst (...). Indien reeds eerder door de wederpartij van de benadeelde één of meer deelgeschilprocedures aanhangig zijn gemaakt, is dat een sterke aanwijzing dat niet meer aan deze voorwaarde kan worden voldaan”*⁵. Voorts is het doel van de deelgeschilprocedure het bereiken van een eenvoudige en snelle afhandeling van het deelgeschil. Dat kan voor de

rechter reden zijn om het inschakelen van deskundigen of getuigen in het deelgeschil te weigeren.⁶ Een ander punt dat zich in de praktijk zal moeten uitwijzen is hoe de rechter omgaat met de verhouding tussen het deelgeschil enerzijds en andere (gerechtelijke) procedures om het aan orde zijnde deelgeschil (deels) op te lossen. Men kan hierbij bijvoorbeeld denken aan het voorlopig getuigenverhoor, het voorlopig deskundigenbericht en het kort geding. Indien de rechter van oordeel is dat het deelgeschil niet kan bijdragen aan de totstandkoming van een vaststellingsovereenkomst wijst hij het verzoek af, zo volgt uit art. 1019z Rv. Onder meer zal de rechter zich bij deze toets moeten afvragen of de met een deelgeschil te investeren tijd, geld en moeite opwegen tegen het belang van de vordering en de bijdrage die zijn beslissing kan leveren aan de totstandkoming van een vaststellingsovereenkomst. Indien een aantal verschillende deelgeschillen van materiele en/of procedurele aard partijen verdeeld houdt, dan is het mogelijk deze te bundelen in één deelgeschilverzoek. Ook dan toetst de rechter het verzoek aan art. 1019z Rv.

Door wie wordt het verzoek gedaan?

De deelgeschilprocedure is een verzoekschriftprocedure, waarop titel 3 van boek 1 Rv. van toepassing is. De procedure wordt aldus geopend met een verzoekschrift. Art. 1019w Rv. bepaalt dat het verzoekschrift kan worden ingediend door zowel degene die schade lijdt als degene die daarvoor aansprakelijk wordt gehouden. Het verzoekschrift kan ook gezamenlijk worden ingediend. Onder ‘een persoon die schade door dood of letsel lijdt’, wordt mede begrepen degene die een vordering ter zake die schade onder algemene titel heeft verkregen (nabestaande), dan wel een vordering op grond van art. 6:107 BW (verplaatste schade) heeft, aldus art. 1019w lid 2 Rv. Op grond van het derde lid van dit artikel kan het verzoek ook worden gedaan in het geval dat een benadeelde ingevolge art. 7:954 BW (directe actie), dan wel uit hoofde van een aan hem door de wet toegekend eigen recht op schadevergoeding (bijvoorbeeld art. 6 WAM), betaling verlangt van een verzekeraar. Van groot belang is dat het verzoek niet kan worden gedaan door de regresnemer of een cessionaris, omdat voor hen veel minder geldt dat een trage afhandeling van de zaak erg belastend is.

Inhoud van het verzoekschrift

Aan het verzoekschrift worden naast de algemene eisen van art. 278 Rv. - onder meer staat daarin dat in het verzoekschrift een duidelijke omschrijving van het verzoek en de gronden moeten staan - aanvullende eisen gesteld. Op grond van art. 1019x Rv. dient het verzoekschrift allereerst de aard en het vermoedelijke beloop van de vordering te vermelden. *“Dit zal in veel gevallen een met de dan voor-*

handen zijnde gegevens zo nauwkeurig mogelijke schatting zijn van in de eerste plaats de door de gelaedeerde geleden en nog te lijden schade en vervolgens van het bedrag daarvan waarvoor de laedens mogelijk aansprakelijk is,' aldus de memorie van antwoord⁷. Van belang is dat daarbij eigen schuld van een benadeelde op de voet van art. 6:101 BW meetelt en ook dat de reeds betaalde voorschotten in acht worden genomen. Wel merkt de memorie van toelichting op dat de vermelding van het vermoedelijk beloop van de vordering alleen dient ter bepaling van de sectorcompetentie van de rechter en dat er niet al te hoge eisen aan mogen worden gesteld⁸.

Enigszins overlappend aan art. 278 Rv. bepaalt 1019 Rv. dat het verzoekschrift een duidelijke omschrijving van het deelgeschil moet bevatten. Het is verstandig om deze beschrijving niet te beperkt te maken. Men moet zich realiseren dat als te weinig informatie aan de rechter wordt verstrekt hij eerder zal twijfelen en als gevolg daarvan het verzoek zal afwijzen. Voorts is er nog een andere reden om goed na te denken over de omschrijving van het deelgeschil en de gewenste beslissing. Zoals verderop zal blijken hangt hiervan af of een rechter in een eventueel later nog komende bodemprocedure gebonden is aan de uitspraak in het deelgeschil.

Een volgend punt dat in het verzoekschrift moet worden opgenomen is een zakelijk overzicht van de inhoud en het verloop van de onderhandelingen over de vordering. Bedoeld is een puntsgewijze eenvoudige lijst van discussiepunten waarover wel of nog geen overeenstemming is bereikt⁹. Dit overzicht moet de rechter een goed beeld geven van de inzet en houding van partijen tot dan toe. Als de onderhandelingen aan beide zijden zijn gedaan door advocaten kan het schetsen van de onderhandelingen problematisch zijn. Regel 13 van de gedragsregels van de advocatuur schrijft voor dat wel mag worden meegedeeld dat er is onderhandeld maar niets over de inhoud. Uit tuchtspraak voor deze beroepsgroep blijkt dat het Wetboek van rechtsvordering deze gedragsregels die gebaseerd zijn op de Advocatenwet niet opzij zet.¹⁰ Het is de vraag hoe de deelgeschilrechter met deze spanning tussen de diverse regels zal omgaan. De memorie van antwoord meent dat het belang van geheimhouding en anderzijds het belang van een beslissing in een deelgeschil aan partijen zelf is. Indien een partij *'weigert enige informatie te verschaffen, kan dit voor de rechter een aanwijzing zijn om aan te nemen dat partijen ook met een deelgeschilbeslissing niet tot een buitengerechtelijke oplossing zullen komen'* en *'het verzoek om een deelgeschilbeslissing afwijzen.'* aldus de memorie van antwoord¹¹.

Verder dient de naam en de woonplaats van de wederpartij in het verzoekschrift te worden opgenomen, zodat deze kan worden opgeroepen. Bij een rechtstreekse actie ex art.

7:954 BW tegen een verzekeraar dient onder "wederpartij" niet alleen de verzekeraar, maar ook de verzekerde te worden begrepen¹². Indien eerder al een verzoek tot het houden van deelgeschilprocedure is ingediend, dienen daarvan de processtukken en de eventuele beslissing te worden overgelegd.

Welke rechter is bevoegd

Op grond van art. 1019x Rv. is bevoegd de rechter tot wiens absolute en relatieve bevoegdheid de zaak behoort, indien deze in een bodemprocedure in eerste aanleg ahangig zou worden gemaakt. Indien in de bodemzaak de kantonrechter dient te beslissen, dan wordt het verzoek aan hem gedaan¹³. Art. 1019x Rv. tweede lid bepaalt dat indien al eerder een verzoek aan een rechter is gedaan om te beslissen over een deelgeschil, het volgende verzoek dient te worden gedaan aan de rechter die dat eerdere verzoek behandelt of laatstelijk heeft behandeld. Dit tweede lid heeft niet alleen gevolgen voor de relatieve, maar ook voor de absolute competentie van de rechter. Indien een deelgeschil is behandeld door een kantonrechter, maar bij een volgend verzoek duidelijk is geworden dat de vordering uitkomt boven de competentiegrens van de kantonrechter - per 1 januari 2011 dus € 25.000 - dan neemt de kantonrechter toch kennis van het volgende deelgeschilverzoek¹⁴. De gedachte hierachter is dat kennis over een bepaalde zaak zoveel mogelijk wordt geconcentreerd¹⁵. Of de beoogde efficiëntie reëel is kan men zich afvragen. Een volgend deelgeschil zal in het algemeen geruime tijd later plaatsvinden en bovendien over een ander beslispunt gaan. Een risico van de gekozen regeling is voorts dat partijen de competentie van de kantonrechter of de sector civiel, ook voor eventuele volgende deelgeschillen, kunnen proberen te manipuleren door als eerste een deelgeschil te starten en daarin het vermoedelijke beloop van de vordering boven of onder de competentiegrens van de kantonrechter te stellen. Men moet hierbij bedenken dat de rechter zijn bevoegdheid slechts summierlijk zal toetsen. Reden voor manipulatie kan bijvoorbeeld zijn dat bij de kantonrechter anders dan bij de sector civiel van de rechtbank geen verplichting tot procesvertegenwoordiging bestaat. Ook zou een benadeelde de vermoedelijke vordering expres zo hoog kunnen stellen dat hij het verzoekschrift bij de sector civiel kan indienen met als doel om de verzekeraar te dwingen een advocaat in de arm te nemen. Wanneer na de deelgeschilprocedure een bodemprocedure ahangig wordt gemaakt en inmiddels is gebleken dat de vordering uitkomt boven de competentiegrens van de kantonrechter, dan staat het belang dat partijen zich laten bijstaan door een wettelijke procesvertegenwoordiger wel voorop. In dat geval wordt de bodemprocedure vanwege de verwijzing naar art. 71 Rv. uit art. 1019X lid 2, tweede

volzin Rv. toch naar de sector civiel verwezen. Indien de vordering binnen de competentiegrens van de kantonrechter blijft, dan is deze uiteraard ook bevoegd kennis te nemen van de bodemprocedure.

Het is overigens ook mogelijk een deelgeschil te starten als de bodemprocedure al aanhangig is. In dat geval is de rechter bevoegd die ook de bodemzaak doet.

Behandeling van het verzoek

Na indiening van een verweerschrift op de voet van art. 282 Rv. - welk artikel ook van toepassing is in de deelgeschilprocedure - zal in een normale verzoekschriftprocedure een mondelinge behandeling volgen, zo blijkt uit art. 279 Rv. Art. 1019ij lid 1 Rv. bepaalt dat de rechter, op verzoek van (één van) partijen of ambtshalve, een verschijning van partijen kan bevelen. Naar verwachting zal de rechter slechts dan geen mondelinge behandeling bepalen indien hem uit het verzoekschrift aanstonds al blijkt dat het verzoek niet zal bijdragen aan het bereiken van een vaststellingsovereenkomst. Interessant is dat de rechter, aldus de memorie van toelichting, de comparitie tijdens of na afloop van de deelgeschilprocedure kan bevelen¹⁶. Dit kennelijk allemaal om partijen zo veel mogelijk te faciliteren bij een (verdere) buitengerechtelijke afwikkeling. De mondelinge behandeling biedt - net als een comparitie van partijen - de mogelijkheid om de rechter over de standpunten van partijen nader in te lichten, maar ook om een schikking te beproeven. Op de voet van art. 22 Rv. kan de rechter partijen bevelen bepaalde stellingen toe te lichten of bepaalde stukken over te leggen. Op de mondelinge behandeling zijn de bepalingen van de comparitie van partijen (art. 87, 88 en 191 Rv.) grotendeels van overeenkomstige toepassing, zo volgt uit art. 1019ij lid 2 Rv. In de deelgeschilprocedure zullen verder de algemene procedureregels van de verzoekschriftprocedure kunnen worden gevolgd. Dit betekent dat de algemene bewijsregels in beginsel van toepassing zijn. In dat kader bevestigde de minister dat de exhibitieplicht, die behoudens de situatie van art. 843a Rv., alleen in een bodemprocedure kan worden ingeroepen, op grond van de schakelbepaling in art. 284 Rv. ook in de deelgeschilprocedure in stelling kan worden gebracht¹⁷. Derhalve kan de deelgeschilrechter op grond van art. 162 Rv. aan (een van) de partijen de openlegging bevelen van de boeken, bescheiden of geschriften, die zij volgens de wet houden, maken of bewaren. In de memorie van toelichting wordt uitgegaan van de gedachte dat het een snelle procedure is en verwacht wordt dat de rechter op dit punt terughoudend zal zijn¹⁸.

Of er gepleit zal mogen worden is niet duidelijk. Bij een gewone comparitie is het landelijke beleid van de rechtbanken dat dit niet mag. Voor het wel toestaan van pleiten is wel wat te zeggen. De rechter zal anders wel eens over te

weinig informatie kunnen beschikken - hij beschikt immers slechts over summier stukken - om een beslissing te nemen en dan ofwel gedwongen zijn de vordering af te wijzen ofwel te vluchten in voorlopige oordelen. Noch het een noch het ander is wenselijk.

In beginsel geen hoger beroep

In de deelgeschilprocedure staat tegen de beslissing op het verzoek geen voorziening open, zo volgt uit art. 1019bb Rv. Volgens de wetgever is een uitspraak in de deelgeschilprocedure een extra stimulans om de buitengerechtelijke onderhandelingen af te ronden. Deze stimulans wordt teniet gedaan, indien daarop allerlei uitzonderingen zouden worden toegelaten. Daarnaast zou het instellen van hoger beroep door partijen aangegrepen kunnen worden om de zaak te traineren, waardoor de vaart uit de onderhandelingen kan worden gehaald. Het is echter niet zo dat in het geheel geen hoger beroep mogelijk is tegen een beschikking van de deelgeschilrechter. Zoals hierna zal worden besproken laat art. 1019bb Rv. de werking van art. 1019cc lid 3 Rv. onverlet.

De mate waarin de bodemrechter een beslissing in een deelgeschil dient te respecteren

De bindende kracht van een beslissing in de deelgeschilprocedure in een bodemprocedure is neergelegd in art. 1019cc Rv. Dit artikel is vrij ingewikkeld geredigeerd. Afhankelijk van het type beslissing, heeft deze in de bodemprocedure een zekere bindende kracht. Op grond van art. 1019cc lid 1 Rv. heeft een deelgeschilbeschikking betreffende de *materiële* rechtsverhouding, bijvoorbeeld over de aansprakelijkheid of schadeomvang, de bindende kracht van een zonder voorbehoud gegeven beslissing in een tussenvonnissen. Aangeknoopt wordt bij de leer van de bindende eindbeslissing, hetgeen betekent dat de rechter in eerste aanleg daarop in beginsel niet kan terugkomen. Dit is alleen anders indien nadien is gebleken dat de eerder gegeven beslissing op een onjuiste juridische of feitelijke grondslag berust, hetgeen een hoge drempel is.

Uit art. 1019cc lid 2 Rv. volgt dat aan een beschikking die tevens een veroordeling van een der partijen inhoudt, bijvoorbeeld tot betaling van een geldsom door een verzekeraar, geen verdergaande betekenis toekomt dan wanneer zij zou zijn opgenomen in een tussen partijen gewezen vonnis in kort geding. Deze beschikking heeft dus géén bindende kracht in een bodemprocedure. Betalingen die vanwege de deelgeschilbeschikking door de verzekeraar zijn verricht, kunnen worden teruggevorderd wanneer in de bodemprocedure blijkt dat de benadeelde geen recht had op vergoeding.

Zoals gezegd is de bindende kracht van de deelgeschilbeschikking afhankelijk van het type beschikking dat wordt

gegeven. Wanneer een benadeelde in een deelgeschilprocedure een verklaring voor recht alsmede betaling van een geldsom vordert, is het onderscheid tussen beide type beslissingen duidelijk. De verklaring voor recht is een beslissing ex art. 1019cc lid 1 Rv., waaraan de rechter in de bodemprocedure in beginsel is gebonden. De veroordeling tot betaling van een geldsom is een beslissing ex art. 1019cc lid 2 Rv., waaraan geen bindende kracht toekomt. Het is echter ook mogelijk dat de benadeelde sec betaling van een geldsom vordert, maar de rechter beslist dat de verzekeraar vanwege eigen schuld van de benadeelde slechts 80 procent hoeft te vergoeden. In beginsel is dat een veroordelende beslissing ex art. 1019cc lid 2 Rv, welke in de bodemprocedure opzij kan worden geschoven. Het oordeel over de mate van eigen schuld is echter een materiele beschikking ex art. 1019cc lid 1 Rv. Aan dit oordeel is de bodemrechter gebonden. De memorie van toelichting bepaalt immers dat het tweede lid *“uiteraard onverlet [laat] dat aan een veroordeling ten grondslag gelegde juridische vaststellingen op grond van het eerste lid wél bindend zijn.”*¹⁹ Dit heeft tot gevolg dat in de bodemprocedure enkel het geldbedrag nog kan variëren, maar de mate van eigen schuld in beginsel vaststaat. De betekenis van beslissingen die vallen onder art. 1019cc lid 2 Rv. lijkt daarmee beperkt²⁰.

Art. 1019bb Rv. laat de werking van art. 1019cc lid 3 Rv. onverlet. In dat artikel is een aparte regeling voor hoger beroep opgenomen voor het geval de deelgeschilrechter een geschilpunt heeft beslecht en partijen vervolgens een bodemprocedure zijn gestart. Van de beschikking kan hoger beroep worden ingesteld binnen drie maanden vanaf de eerste roldatum in de bodemprocedure, dan wel, indien de deelgeschilbeschikking nadien is gegeven, binnen drie maanden na de uitspraak. In beide gevallen zal de bodemrechter dit tussentijds beroep op verzoek van een der partijen open moeten stellen. Tot slot bestaat nog de mogelijkheid van hoger beroep tegelijk met het eindvonnis in de bodemprocedure. De regeling in art. 1019cc lid 3 Rv. is in lijn met de jurisprudentie over het instellen van hoger beroep tegen een tussenvonnis²¹.

Voor wie zijn de kosten?

Uit art. 1019aa lid 1 Rv. volgt dat de kosten van de deelgeschilprocedure aan de zijde van de persoon die schade door dood of letsel lijdt, als buitengerechtelijke kosten ex art. 6:96 lid 2 BW voor vergoeding door de aansprakelijke partij in aanmerking komen voor het percentage dat aansprakelijkheid bestaat. Ook dient voldaan te zijn aan de dubbele redelijkheidstoets. Het moet redelijk zijn dat de kosten zijn gemaakt en de hoogte van de kosten dient eveneens redelijk te zijn. Toegespitst op de deelgeschilprocedure zal de rechter bepalen of het redelijk was om de

met de deelgeschilprocedure gemoede kosten te maken. Indien door de benadeelde volstrekt onnodig of onterecht een deelgeschilprocedure is ingesteld, zullen de kosten daarvan niet voor vergoeding in aanmerking komen. Het tweede lid van art. 1019aa Rv. stelt ten aanzien van de in lid 1 bedoelde buitengerechtelijke kosten, de werking van art. 241 Rv. buiten toepassing in het geval een bodemprocedure aanhangig wordt gemaakt²². Het gevolg daarvan is dat de buitengerechtelijke kosten niet meer van kleur kunnen verschieten en niet komen te vallen onder de algemene proceskostenregeling van art. 237-240 Rv. als later alsnog een bodemprocedure wordt gestart²³. Hiermee wijkt de deelgeschilprocedure af van de huidige regeling ten aanzien van het voorlopig deskundigenbericht en het voorlopig getuigenverhoor.

De kosten van de aansprakelijke partij blijven in beginsel voor diens eigen rekening. Dit is slechts anders indien het onrechtmatig was om een deelgeschilprocedure tegen de verzekeraar in te stellen. Daarvan zal niet snel sprake zijn, omdat procederen op zichzelf slechts in extreme gevallen als onrechtmatig wordt aangemerkt²⁴.

Tot slot

De deelgeschilprocedure heeft tot doel om moeizaam verloopende onderhandelingen tussen partijen vlot te trekken door middel van een rechterlijke beslissing op het punt dat partijen verdeeld houdt. Hoewel de deelgeschilprocedure zich in de praktijk zal moeten bewijzen, lijkt de nieuwe regeling een goede stap naar een betere buitengerechtelijke schaderegeling. Het biedt voor beide partijen goede mogelijkheden om volgens hen voor de schaderegeling relevante punten bij de deelgeschillenrechter aan de orde te stellen. Naar mijn mening is het van groot belang dat ook verzekeraars actief de deelgeschillenrechter opzoeken als naar hun mening de efficiënte buitengerechtelijke afwikkeling van een zaak door een deelgeschil wordt belemmerd. Bedacht moet worden dat de relatief snelle en niet zo kostbare deelgeschilprocedure ook een goed vehikel is voor rechtsontwikkeling. De memorie van toelichting merkt hier over op: *‘Met de deelgeschilprocedure wordt ook beoogd de rechtsontwikkeling te stimuleren, zodat daarvan in toekomstige zaken weer (buiten)gerechtelijk kan worden geprofiteerd.’*²⁵ Een voor de hand liggend onderwerp hiervoor is onder meer het ontwikkelen van meer algemenere regels wanneer een patiëntenkaart moet worden overgelegd door een benadeelde. Ook kan bijvoorbeeld worden gedacht aan geen of lacuneuze substantiëring en geen of gebrekkige gegevensverstrekking door de benadeelde.

Of de deelgeschilprocedure daadwerkelijk een succes wordt, hangt in sterke mate af van de snelheid waarmee een procedure kan worden gevoerd, hetgeen weer mede

afhangt van de door de rechterlijke macht beschikbaar gestelde capaciteit van gespecialiseerde rechters om een deelgeschil op korte termijn te kunnen behandelen. Volgens de memorie van toelichting zou een capaciteitsuitbreiding bij de rechterlijke macht voor de deelgeschilprocedure niet nodig zijn. De minister verwacht dat de benodigde capaciteit die momenteel binnen de rechterlijke macht aan de afhandeling van letsel- en overlijdensschade wordt besteed, beter zal worden ingezet en dat de deelgeschilprocedure uiteindelijk ertoe kan leiden dat minder bodemprocedures in eerste aanleg nodig zijn. De zorg die hierover eerder in dit tijdschrift werd uitgesproken²⁶, blijft echter bestaan. Het is de verwachting dat met name de eerste jaren veel deelgeschilprocedures zullen worden

gevoerd. Op dat moment is het aantal bodemprocedures nog niet afgenomen en de capaciteit van de rechterlijke macht voor de deelgeschillen nog niet toegenomen. Of de zorgen over de rechterlijke capaciteit terecht zijn zal de toekomst leren. Na vier jaren zal de wet worden geëvalueerd.

Of de deelgeschilprocedure een succes wordt, hangt ook af van de mate waarin partijen in de praktijk daadwerkelijk gebruikmaken van de nieuwe regeling en de praktische problemen die daarbij opkomen. Het is dan ook van belang om de deelgeschilregeling ook tussentijds te 'evalueren'. Voor het PIV-Bulletin zullen wij periodiek de relevante deelgeschillen bespreken.

¹ Met dank aan mr. P.H. Kramer voor zijn hulp bij het tot stand komen van het artikel.

² Chr. H. van Dijk, "Wet deelgeschilprocedure voor letsel- en overlijdensschade", *PIV-Bulletin 2008*, p. 1-4.

³ Zie voor een overzicht van de overeenkomsten en verschillen tussen de deelgeschilprocedure en andere reeds bestaande procesrechtelijke instrumenten: MvT, Kamerstukken II 2007/08, 35 518, nr. 3, p. 3-4.

⁴ MvT TK, p. 10-11.

⁵ MvA EK, p. 8.

⁶ MvT, TK p. 17.

⁷ MvA EK p. 9.

⁸ MvA EK p. 9.

⁹ MvT TK, p. 17.

¹⁰ Zie onder meer Raad van Discipline Den Bosch 28 augustus 2006, nr. 166-2005; de Nota nav het Eindverslag TK, 31 518, nr. 8, p. 8 lijkt hier anders over te denken.

¹¹ MvA EK, p. 7.

¹² Aldus wordt aangesloten bij art. 7:954 lid 6 BW dat tot doel heeft te voorkomen dat de verzekerde, die belanghebbende kan zijn bij de uitkomst van de procedure tussen een slachtoffer en zijn verzekeraar, daarvan onkundig blijft. Zie ook J. Sap, "Procederend onderhandelen: de deelgeschilprocedure bij letsel- en overlijdensschade", *TvP*, 2008/4, p. 104.

¹³ Het gaat hier om een soortgelijke bevoegdheidsregeling als bestaat voor het voorlopig getuigenverhoor en het voorlopig deskundigenbericht.

¹⁴ Eerste Kamer, 2009/10, 35 518, C, p. 8. Het bezwaar dat de kantonrechter in een voorkomend geval een deelgeschil behandelt waarbij het vermoedelijk beloop van de vordering toch boven zijn competentiegrens uitkomt, weegt niet op tegen de efficiëntie voordelen die behandeling door dezelfde rechter oplevert.

¹⁵ Kamerstukken II 2007/08, 35 518, nr. 11 en 14.

¹⁶ MvT TK, p. 17.

¹⁷ Eerste Kamer, 2009/10, 31 518, C, p. 6.

¹⁸ MvT TK, p. 17.

¹⁹ MvT, p. 22.

²⁰ Vgl. J. Sap, a.w., p. 106-107.

²¹ Vlg. HR 23 januari 2004, *NJ* 2005, 510 en HR 9 september 2005, *NJ* 2005, 468.

²² Tweede Kamer, 2008/09, 31 518, nr. 10 en 13. De gedachte achter het nieuwe art. 1019aa lid 2 Rv. is erin gelegen dat de aansprakelijke partij (veelal een verzekeraar) een sterkere positie zou innemen ten opzichte van de benadeelde. Het is dan gerechtvaardigd om de kosten voor een deelgeschilprocedure, die eenmaal ten laste van de aansprakelijke partij zijn gebracht, daar ook te laten. Hiermee zou worden voorkomen dat de omvang van de te vergoeden kosten op de achtergrond bij de buitengerechtelijke afwikkeling een rol speelt.

²³ Zie G.M. Wassenaar, "Het wetsvoorstel deelgeschilprocedure voor letsel- en overlijdensschade, een reactie vanuit de praktijk", *Verkeersrecht 2009/1*, p. 3.

²⁴ Vgl. HR 27 juni 1997, *NJ* 1997, 651.

²⁵ MvT TK, p. 3.

²⁶ Chr. H. van Dijk, a.w., p. 4.

Voordeelstoerekening

HR 10 juli 2009, RvdW 2009/847, LJN BI3402 (TSN/Vos)

Mevrouw mr. C.E.B.M. Berghuis-van de Loo
Dirkzwager advocaten & notarissen

Het trailerservice bedrijf TSN verzorgde de reparatie en het onderhoud van de opleggers van transport- en logistiekbedrijf Vos. Vos had na een periode van twee jaar de overeenkomst bij brief opgezegd dan wel buitengerechtelijk ontbonden. Ten onrechte, bleek achteraf. Ondertussen had het trailerservice bedrijf wel door een andere transactie winst weten te behalen. Volgens Vos komt de winst die TSN door de andere transacties had behaald nadat de overeenkomst met haar was ontbonden, als voordeel in mindering op de door Vos verschuldigde schadevergoeding. Die stelling wordt door de Hoge Raad niet aanvaard.

Deze aspecten spelen ook in de letselschadepraktijk. Het arrest van de Hoge Raad van 10 juli 2009 is van belang in het kader van het leerstuk van de verrekening van voordeel. In het navolgende wordt het arrest van de Hoge Raad van 10 juli 2009 toegelicht. Allereerst een beknopte introductie van art. 6:100 BW.

Drie wettelijke criteria bij voordeelstoerekening

Elk nadeel heeft zijn voordeel is een bekend gezegde. In de wettelijke zin van art. 6:100 BW compenseert een voordeel alleen een nadeel, indien dit voordeel in voldoende causaal verband staat met de schadeveroorzakende gebeurtenis waarvoor aansprakelijkheid bestaat en voor zover verrekening redelijk is.

Wettelijk dient voordeelstoerekening te voldoen aan art. 6:100 BW: *“Heeft een zelfde gebeurtenis voor de benadeelde naast schade tevens voordeel opgeleverd, dan moet, voor zover dit redelijk is, dit voordeel bij de vaststelling van de te vergoeden schade in rekening worden gebracht.”*

Nadat de hobbel van de aansprakelijkheid is genomen - dat wil zeggen dat eiser er in is geslaagd de aansprakelijk-

heid te vestigen - is het aan gedaagde een beroep te doen op art. 6:100 BW door te stellen dat de schade niet 100% voor rekening van de aansprakelijke partij komt.

Een tweede vereiste is het bestaan van voordeel. Het ‘voordeel’ vormt een communicerend vat met het begrip ‘schade’ in de zin van art. 6:100 BW. Wat onder voordeel kan worden verstaan dient - evenals de schade in de zin van art. 6:100 BW - in voldoende causaal verband te staan met de gebeurtenis waarop de aansprakelijkheid berust.

Ten derde heeft de wetgever de mogelijkheid tot verrekening beperkt ‘voor zover dit redelijk is’.

De aanvankelijk in art. 6:107 BW opgenomen specifieke bepaling van voordeelstoerekening bij letsel is niet door de wetgever doorgevoerd. In het kader van de vaststelling van de omvang van schadevergoeding resteert de algemene bepaling van art. 6:100 BW. Voor overlijdensschade bestaat een regeling in art. 6:108 lid 1 BW via het criterium van ‘de behoefte’ van de nabestaande. Voor overlijdensschade speelt art. 6:100 BW ook een rol bij art. 6:108 lid 1 BW op grond waarvan verzekeringsuitkeringen in mindering kunnen komen op de hoogte van de vergoeding van overlijdensschade^{1,2}.

De wetgever heeft bepaald dat - in verband met wettelijke regresrechten van sociale verzekeraars - de uitkering krachtens sociale verzekeringswetten (bijvoorbeeld art. 99 Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA); art. 89 Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO); en art. 65a Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ)) in mindering komt op de schadevergoedingsverplichting. Dit is een vorm van “verplichte” voordeelstoerekening. De rechter “moet” op grond van deze bepalingen met die uitkering krachtens sociale verzekeringswetten rekening houden.

Resumerend kan dus worden gesteld dat de wetgever geen kant-en-klaar antwoord geeft op de vraag welke vorm(en) van voordeel aan nadeel - althans aan de gebeurtenis waaruit de schadevergoedingsverplichting voortvloeit - kan (kunnen) worden toegerekend. Het is eigen aan het casuïstische karakter van het soort schade (en voordeel) per geval of sprake is van toerekenbaar voordeel. Overige wetgeving maar ook rechtspraak bieden enige handvaten³. Allereerst volgt een analyse van het meergenoemde arrest TSN/Vos van 10 juli 2009.

Rechtbank en hof

TSN had met Vos voor de duur van vijf jaar een overeen-

komt gesloten voor de reparatie en het onderhoud van haar opleggers. Na twee jaar heeft Vos de overeenkomst bij brief opgezegd dan wel buitengerechtelijk ontbonden. Ten onrechte bleek achteraf. In het hoger beroep stond niet de schadeplichtigheid centraal - dat stond tussen partijen vast - maar de vraag hoe de schade moet worden begroot. TSN vorderde namelijk gedeeltelijke ontbinding met vergoeding van het positief contractbelang op grond van art. 6:277 BW. De rechtbank wees de vordering van TSN ad € 578.813,91 toe.

Bij incidenteel appel heeft TSN haar vordering vermeerderd. Het hof heeft de eisvermeerdering tot een bedrag van € 688.339,77 toegewezen. Dat betekent dat de gedeelde winst over de resterende contracttermijn werd toegewezen. Met andere woorden: TSN vorderde en kreeg bij het hof vergoeding van de winst die is uitgebleven met deze contractpartij terwijl zij wel met andere contractpartijen winst heeft weten te behalen.

Hoge Raad

Op de eerste cassatieklacht - hoe de schade (als daar al sprake van is) van TSN moet worden begroot - gaat de Hoge Raad in zijn arrest van 10 juli 2009 niet in. De Hoge Raad beoordeelt niet (de aard van) de schade - wat in de cassatieklacht tevergeefs wordt aangevoerd - maar het gestelde voordeel in de zin van art. 6:100 BW.

Wel overweegt de Hoge Raad dat schade door ontbinding gelijk is aan de winstderving als gevolg van de ontbinding. De schade wordt dus gesteld op het positief contractbelang in de zin van art. 6:277 BW (r.o. 3.3 tot en met 3.5).

De Hoge Raad overweegt vervolgens dat door een andere transactie behaalde winst na ontbinding van de overeenkomst met Vos niet met die ontbinding in causaal verband staat. De winst is het gevolg van de eigen inspanningen van 'benadeelde' TSN en zou bij uitblijven van die inspanningen niet zijn gegenereerd (r.o. 3.7).

De Hoge Raad komt dan toe aan een beoordeling van de stelplicht en bewijslast waartegen een cassatieklacht was gericht (r.o. 3.8). In dit oordeel bevestigt de Hoge Raad de hoofdregel van art. 150 Rv. Het is aan de schuldenaar (veelal de aansprakelijke partij) om te stellen dat de gebeurtenis waarop de aansprakelijkheid berust (naast nadeel) tevens voordeel heeft opgeleverd.

Daarna overweegt de Hoge Raad dat het hof niet kon toekomen aan een beoordeling van de vraag of TSN had voldaan aan haar schadebeperkingsplicht in de zin van art. 6:101 BW (r.o. 3.9 en r.o. 3.10). Dit omdat de schuldenaar/gedaagde zich niet tijdig heeft beroepen op de schadebeperkingsplicht van de benadeelde/eiser, zodat in rechte niet kan worden beoordeeld of deze laatste aan haar schadebeperkingsplicht heeft voldaan.

Twee cassatieklachten (r.o. 3.3 t/m 3.5 en r.o. 3.6) brengen een belangrijk verschil naar voren ten opzichte van de schadebegroting in de letselschadepraktijk. Art. 6:277 BW (althans de parlementaire geschiedenis

daarvan) geeft voor ontbindingsschade een specifieke regeling en omvat de regeling van schadevergoeding in het geval dat een overeenkomst is ontbonden wegens een toerekenbare tekortkoming van een contractpartij. De schade wordt gesteld op het positief contractbelang. Voordeel in de zin van art. 6:100 BW bij een schadevergoedingsverplichting op grond van art. 6:277 BW kan alleen bestaan, indien de ontbinding jegens de benadeelde naast schade tevens voordeel heeft opgeleverd.

Kortom, de Hoge Raad herhaalt in zijn arrest van 10 juli 2009 dat art. 6:100 BW vereist dat de schade en het voordeel voortvloeien uit "eenzelfde gebeurtenis". Op de schuldenaar die een beroep doet op voordeelstoerekening rust in beginsel de stelplicht en bewijslast dat de gebeurtenis waarop haar schadeplichtigheid is gebaseerd voor de benadeelde naast schade tevens voordeel heeft opgeleverd. In het onderhavige geval gaat het om schade geleden door de ontbinding na wanprestatie en voordeel gerealiseerd door behaalde winst uit nadien gesloten overeenkomsten met derden als gevolg van eigen inspanningen. Hier acht de Hoge Raad dat het voordeel uit andere contracten niet een voordeel als bedoeld in art. 6:100 BW oplevert, omdat er niet tevens voordeel is geweest. Het beroep op voordeelstoerekening slaagt niet.

Het vorengaande roept de vraag op wat Vos had moeten betalen aan TSN, indien Vos had bevorderd of gestimuleerd dat TSN andere overeenkomsten zou aangaan en daar winst(omzet) uit zou genereren. Verdedigbaar is dat dit effect heeft op de schade. Art. 6:98 BW vereist een causaal verband tussen de gebeurtenis waarop de aansprakelijkheid berust en de schade die als gevolg van die gebeurtenis aan de aansprakelijke partij kan worden toegerekend. De activiteiten van TSN, haar zogenoemde "eigen inspanningen", zijn dan wel degelijk van belang. Mogelijk kwam Vos dan een beroep toe op de schadebeperkingsplicht ex art. 6:101 BW. Het is juist dit art. 6:101 BW dat door Vos niet tijdig is aangevoerd (niet gesteld in de zin van art. 150 Rv. jo. 407 lid 2 Rv.). Toepassing van art. 6:101 BW omvat een causale afweging van verschillende omstandigheden die tot de schade hebben bijgedragen. Toepassing van art. 6:100 BW kent geen causale afweging maar een (normatief) causaliteitscriterium dat inhoudt dat de gebeurtenis waarvoor aansprakelijkheid bestaat naast schade tevens voordeel moet hebben opgeleverd. Hierna volgen enkele arresten van de Hoge Raad die - in onderlinge samenhang bezien - de relatie (kunnen) ophelderden tussen schade en voordeel (art. 6:98 BW, art. 6:100 BW en art. 6:101 BW).

Een vergelijking met de arresten Brandts, Brand Frieslandhallen, Lindelauf en Kabeljauw

De Hoge Raad legt het criterium aan dat het moet gaan om voordeel dat daadwerkelijk of naar redelijke verwachting is - dan wel zal worden - genoten. Fictief voordeel, zoals de te verwachten inkomst door verkoop van een huis, komt niet in aanmerking voor verrekening. Een aansprakelijke partij dient het ontstaan van voordeel - want in haar belang - tijdig te bespoedigen door een actief scha-

deregelingsbeleid. Het nalaten op dat gebied werkt de aansprakelijke partij, althans haar verzekeraar, uiteindelijk tegen als het aankomt op een succesvol beroep op art. 6:100 BW. Dat laat het arrest Van Straaten/Brandts zien⁴.

Anders is het arrest van de Hoge Raad van 25 april 2008⁵ over de brand aan het veemarktcomplex in de Frieslandhallen te Leeuwarden. Eiser exploiteerde een cafébedrijf in de Frieslandhallen. Door de brand kon het café niet meer worden gebruikt en eindigde de huurovereenkomst. Eiser sprak daarop de ouders van de minderjarige kinderen aan die de brand hadden aangestoken. De Hoge Raad laat het oordeel van het hof in stand dat de inkomensschade die eiser heeft geleden en lijdt als gevolg van het niet sluiten van een nieuwe huurovereenkomst, in condicio sine qua non verband staat tot de brand; sterker nog, de inkomensschade is 'het alleszins voorzienbare gevolg' van een brand als de onderhavige. Net als Vos en de assuradeuren van Brandts, hebben ook de (assuradeuren van de) ouders niet gestimuleerd dat de caféhouder een alternatieve plek kon vinden.

Een vraag die gesteld kan worden is waarom in het arrest over de brand in de Frieslandhallen wel causaal verband is aangenomen tussen de brand c.q. het einde van de huurovereenkomst en de gevorderde inkomensschade maar dat in het arrest TSN/Vos dat verband er niet lag tussen de ontbinding van de overeenkomst en de winst die vervolgens uit andere transacties is behaald.

Zou TSN geen beroep hebben gedaan op art. 6:277 BW, dan is verdedigbaar dat de eerstvolgende opdracht in de plaats komt (dient te komen, in het licht van de schadebeperkingsplicht) van de opgezegde opdracht. Maar als de laatste opdracht afgerond is, blijft de opdrachtnemer achter met 'schade' doordat de eerste opdracht niet is doorgegaan. Dat is zijn uiteindelijke schade die concreet moet worden begroot⁶. Indien het gemis van productiecapaciteit niet tot minder verkoop in één bepaalde periode heeft geleid, is niet gegeven dat de productie tijdens de stagnatieperiode toch nooit tot verkoop had geleid. Het valt goed te betogen dat er dan geen schade is.

Wie echter op grond van art. 6:277 BW gehouden is tot vergoeding van het positief contractbelang en het laat bij een beroep op art. 6:100 BW, haalt het in deze feitelijke omstandigheden niet de schadevergoedingsverplichting te verminderen. Dat laat het arrest TSN/Vos zien. Waar het om gaat - en die processuele route is in voornoemd arrest niet bewandeld - is dat in beginsel de schadeveroorzaker door feitelijk handelen de schadelijder in een vroeg stadium moet wijzen op concrete kansen/mogelijkheden voor schadebeperking. De schadeveroorzaker die stil blijft zitten mag de schadelijder niet verwijten dat hij stiltzit.

Van belang is of de aangesproken partij - de groep ouders van de minderjarige kinderen - feitelijk had kunnen aanbieden dat de schadelijdende partij - de exploitant - de schade had kunnen en moeten beperken (art. 6:101 BW)

of anderszins had kunnen betogen dat de schade het gevolg is van omstandigheden die in diens risicosfeer liggen. Dat hebben de gedaagden in cassatie niet naar voren gebracht. De toegewezen inkomensschade door het hof was uiteindelijk van geringe omvang gezien de geringe looptijd van één jaar en werd dus niet toegewezen tot de gevorderde leeftijd van 71 jaar van de ten tijde van de brand 46-jarige exploitant. Aldus HR 25 april 2008⁷.

Indien de ouders eerder een beroep zouden hebben gedaan op schadebeperkende mogelijkheden was de uitkomst mogelijk anders geweest. Vergelijk in dit kader het arrest HR 24 januari 1997⁸. De aansprakelijke partij - in deze de Staat - dient naar het oordeel van de Hoge Raad (direct) actie te ondernemen tot (schade)beperking van het bederven van de Kabeljauwvangst en dient de benadeelde daartoe die mogelijkheid te bieden (r.o. 3.4.2): *"Niet nakoming van deze verplichting door de Staat - die, zoals in het onderhavige geval vaststaat, onrechtmatig heeft gehandeld door het leggen van het beslag - brengt mee dat hij zich tegenover De Ridder niet erop kan beroepen dat deze de schade had kunnen voorkomen of beperken door zelf tijdig de invoerdocumenten aan de AID te tonen (vgl. HR 9 mei 1986, NJ 1987, 252, rov. 3.5)."* Dit Kabeljauwarrest onderstreept het belang van de stelplicht en bewijslast. Dat laat ook het arrest De Preter/Van Uitert⁹ zien en in gelijke zin de conclusie van A-G Hartkamp sub 9. In het Kabeljauwarrest wordt - met andere woorden - de Staat (de aansprakelijke partij) tegengeworpen dat zij de benodigde invoerdocumenten niet (tijdig) heeft verstrekt. De Staat had dit wel gekund en had daarmee (als aansprakelijke!) de schade kunnen (laten) beperken.

Kortom, de stelplicht en bewijslast (verdeling), wie benadeelde, wie aansprakelijke partij is (zijn) in de zin van art. 150 Rv. en hoe en wanneer zij van die stelplicht en bewijslast gebruik maken, bepalen mede of sprake is van een bestanddeel van de schade ex art. 6:98 BW dat wordt meegenomen bij het bepalen van de concrete schade dan wel of sprake is van voordeel ex art. 6:100 BW dan wel of sprake is van schadebeperkende mogelijkheden in de zin van art. 6:101 BW. Het effect is in geval van een succesvol beroep door de aansprakelijke partij op art. 6:98 BW, art. 6:100 BW dan wel art. 6:101 BW dat het vermeende bestanddeel dat geen schadebestanddeel is, resp. het gestelde voordeel, resp. de gestelde schade waarop een schadebeperkingsplicht van toepassing is, in mindering wordt gebracht op de gestelde schade (omvang), waardoor de schadevergoedingsplicht in omvang afneemt. Dit geldt op grond van het arrest TSN/Vos ook waar het gaat om de schade/het voordeel na de ontbinding van een overeenkomst dat tot een schadevergoedingsverplichting leidt. Daarbij dienen partijen er bedacht op te zijn dat de wetgever en de Hoge Raad al het nodige in het (ruime) kader van art. 6:100 BW hebben bepaald.

De begroting van voordeel

Voor de schadepraktijk is het Bundesknappschaft-arrest van de Hoge Raad 17 december 1976¹⁰ van belang. Dit

arrest is de grondslag voor voordeelstoerekening per schadepost vooruitlopend op het NBW (Nieuw Burgerlijk Wetboek 1992) en vormt een belangrijke aanwijzing voor de uitleg van de redelijkheidstoets van art. 6:100 BW, ook al bestond art. 6:100 BW toen nog niet. De door de aansprakelijke partij aan de Duitse inkomensverzekeraar Bundesknappschaft betaalde som van 42 000 DM strekt niet in mindering op de aan de benadeelde verschuldigde vergoeding van immateriële schade, aldus de Hoge Raad. Dit omdat de Hoge Raad het niet redelijk acht om 'voordeel' dat is opgekomen bij een bepaalde schadecomponent op een andere schadepost in mindering te brengen. In 1997 heeft de Hoge Raad dit uitgangspunt herhaald. Dat betekent dat schadevergoedingscomponenten - schade en voordeel - binnen een dezelfde bepaalde schadepost moeten worden toegerekend. Immaterieel voordeel kan volgens de Hoge Raad alleen opkomen bij immateriële schade¹¹.

Slotsom

Kortom, een geslaagd beroep op voordeelstoerekening ex art. 6:100 BW vereist een aansprakelijke partij, schade (en niet daarin opgesloten voordeel), voordeel (te stellen en bewijzen door de aansprakelijke partij) en een gebeurtenis waaruit zowel schade als voordeel voortkomen (de hobbel van art. 6:98 BW waar het beroep op voordeelstoerekening stuk liep in het arrest van de Hoge Raad van 10 juli 2009).

De Hoge Raad past art. 6:100 BW niet alleen kritisch toe. Hij onderstreept het belang van de stelplicht en bewijslast ex art. 150 Rv. In het arrest HR 10 juli 2009 levert het feit dat de aansprakelijke partij na ontbinding geen actie onderneemt benadeelde winst op om de schade die niet voor voordeelstoerekening in aanmerking kwam te beperken. Anders is het arrest inzake de brand in de Frieslandhallen¹², waarin ook geen actie was ondernomen die de man voor het aantasten van de inkomstenschade zou kunnen gaan aanwenden. De gestelde inkomstenschade - zij het met een beperkte looptijd - komt op grond van art. 6:98 BW als schade in aanmerking voor vergoeding. De Hoge Raad komt er vervolgens niet aan toe te beoordelen of het niet nemen van actie om de schade te beperken in strijd zou zijn met de schadebeperkingsplicht van art. 6:101 BW.

De slotsom is dat art. 6:277 BW - schadevergoeding naast ontbinding - een andere rol inneemt ten opzichte van de letselschadepraktijk. De benadeelde - geconfronteerd met een ontbinding van een overeenkomst op grond van een tekortkoming van haar contractpartij - dient voldoende te stellen teneinde zijn positief contractbelang vergoed te krijgen. Via art. 6:100 BW kan voordeel wel meespelen. Daarvoor is nodig dat aan de wettelijke vereisten van art. 6:100 BW wordt voldaan; dat laat het arrest TSN/Vos zien.

Het voordeel dient niet alleen in causaal verband te staan met de schadeveroorzakende gebeurtenis, maar dient ook daadwerkelijk - en dus niet fictief - te zijn genoten¹³. Indien in het verleden voordeel te realiseren zou zijn

geweest, kan daarop niet achteraf, met de kennis van nu, een beroep worden gedaan. Als de aansprakelijke partij niets aanreikt of doet, mag een benadeelde eerder passief zijn dan wanneer de aansprakelijke partij de benadeelde aanknopingspunten tot schadebeperking heeft geboden¹⁴. De rechtspraak bij de voordeelsverrekening van uitkering op grond van arbeidsongeschiktheidsverzekering bij personenschade¹⁵ en (impliciet) bij inkomstenschade¹⁶ borduurt hier op voort.

Een ander aspect is de begroting van voordeel. Hoofddregel is dat voordeel alleen in mindering kan worden gebracht op een schadepost die tot dat voordeel heeft geleid¹⁷.

Hoewel het in het arrest TSN/Vos bij toepassing van art. 6:100 BW niet tot voordeel is gekomen voor partij Vos, kunnen andere aansprakelijke dan wel benadeelde partijen (proces)economisch voordeel behalen indien zij de lijnen van de Hoge Raad kennen en volgen door de regels van de stelplicht en bewijslast optimaal te benutten.

¹ Vgl. de verwijzing naar de parlementaire geschiedenis in het arrest HR 4 februari 2000, NJ 2000, 600 (Kwidama/Raphael-Richardson), r.o. 3.6.

² Vgl. terzake overlijdensschade HR 4 februari 2000, RvdW 2000, 38 (Eagle Star) waarin de redelijkheidstoets wordt benadrukt.

³ Ook: Asser-Hartkamp, Verbintenissenrecht, Algemeen deel 4-I, nr. 443 e.v. en R.Ph. Elzas, Schadebeperkingsplicht, Over stokvissen en andere stokpaardjes, in: Schadebeperkingsplicht, Wie verwacht van wie?, red. prof. F.T. Oldenhuis (BJU Den Haag, 2010), p. 97 e.v.

⁴ Vgl. het arrest HR 1 februari 2002, NJ 2002, 122, r.o. 4.4 (Van Straaten/Brandts). A-G Spier geeft aan dat fictief voordeel niet alleen rechtsgrond mist, doch ook niet redelijk is aangezien zijdens de WAM-verzeker van Brandts het 81-jarige echtpaar Van Straaten niet eerder in overweging was gegeven de voormalige echtelijke woning te verkopen omdat ze er toch niet meer in konden wonen.

⁵ LJN BC 5603.

⁶ Vgl. in gelijke zin daarover HR 18 april 1986, NJ 1986, 567 (ENCI/Lindelauf) r.o. 3.3.

⁷ LJN BC 5603 (Brand Frieslandhallen), en m.n. de conclusie van A-G Spier sub 2.2.

⁸ NJ 1999, 56 (Staat/ De Ridder; ook bekend als het Kabeljauwarrest).

⁹ HR 11 februari 2000, NJ 2000, 275, r.o. 3.5.

¹⁰ NJ 1977, 351. Vgl. ook A.J.O. van Wassenaer van Catwijk, 'Begroting van personenschade, met name problemen van voordeelstoerekening', in: *Begroting van schade, verandering en verzekering 1994*, p. 13-20, LSA bundel 1994.

¹¹ HR 21 februari 1997, NJ 1999, 145 (Wrongful birth).

¹² HR 25 april 2008, NJ 2008, 262.

¹³ HR 1 februari 2002, NJ 2002, 122 (Van Straaten/Brandts).

¹⁴ Vgl. naar analogie HR 18 april 1986, NJ 1986, 567 (ENCI/Lindelauf) en HR 24 januari 1997, NJ 1999, 56 (Kabeljauw).

¹⁵ HR 11 juli 2008, NJ 2008, 401.

¹⁶ HR 25 april 2008, LJN BC 5603 (Brand Frieslandhallen).

¹⁷ HR17 december 1976, NJ 1977, 351 (Bundesknappschaft).

Geld dat stom is, maakt recht wat krom is ...

Mr. A.E. Santen

... placht mijn goede vader al te zeggen. In zijn algemeenheid doet dit spreekwoord opgeld waar het het reguliere schadevergoedingsrecht betreft. Het schadevergoedingsrecht strekt er immers vooral toe de benadeelde partij zoveel als mogelijk terug te brengen in die toestand die mocht worden verwacht zonder het schadeveroorzakend evenement. Lukt dat niet, dan is de idee dat de schadelijke gevolgen van de schadeveroorzakende gebeurtenis zo goed en zo kwaad als mogelijk op geld worden gewaardeerd en dat de zodoende op geld gewaardeerde schade aan de benadeelde wordt uitgekeerd. Zo maakt geld (dat stom is) toch nog enigszins recht wat krom is. De vraag doet zich voor of ook (aan) het leed dat affectieschade is gaan heten met geld recht kan worden gedaan.

Op de PIV Jaarconferentie van 26 maart 2010, die in het teken van de schadelijke gevolgen voor de naasten van de primair gelaedeerden stond, was het verwerpen van het wetsvoorstel affectieschade een gegeven dat de inleiders en de gemoederen bezig hield. Prof. Akkermans was onaangenaam verrast, mevrouw mr. Pans van Beer advocaten riep de 'branche' (lees: de verzekeraars) op om een aan het wetsvoorstel inhoudelijk identieke bedrijfsregeling het licht te laten zien, en ook de overige inleiders verhulden hun onbegrip niet. PIV directeur Kremer gaf aan bereid te zijn zijn achterban over de (on)mogelijkheden van een bedrijfsregeling te polsen.

Een snelle inventarisatie onder de aanwezigen van de PIV Jaarconferentie, die in kleinere groepen over onder meer de wenselijkheid van een regeling voor affectieschade discussieerden, leverde op dat nagenoeg iedereen voor een dergelijke regeling was, zo werd tijdens de tweede voltallige sessie meegedeeld. Ik heb nog even overwogen om -

heel modern - een hertelling der stemmen te eisen, want mijn eigen waarneming was toch een andere; in de discussiegroep waaraan ik deelnam was de verdeling tussen voor- en tegenstanders van een regeling voor affectieschade min of meer in evenwicht. Dat diegenen die hun twijfels over de wenselijkheid van een regeling hadden, zich zo ook uit hebben gesproken is al heel wat; het is immers politiek weinig correct om tegen zo'n sympathieke regeling te zijn. Het is bovendien ook niet gemakkelijk om tegen een dergelijk voorstel te opponeren in de wetenschap dat denkers en sprekers van statuur zich welhaast unaniem ten faveure van een dergelijke regeling hebben uitgesproken. Hoe dat ook zij; de procedure omtrent de PIV poll van vrijdag 26 maart was onvoldoende gewaarborgd om de uitkomst daarvan als argument voor of tegen een regeling te kunnen opvoeren.

Het hoeft geen betoog dat de dierbaren van een ernstig gekwetste of overledene verdriet hebben en leed moeten doorstaan. Ik heb geen enkele behoefte om dat leed te bagatelliseren. Het zou, integendeel, zelfs wenselijk zijn dat leed te helpen lenigen. De problematiek van het verdriet van de dierbare kan op diverse manieren benaderd worden. Te denken valt bijvoorbeeld aan een religieuze of een anderszins levensbeschouwelijke, een culturele, een sociale, een psychologische of een juridische benadering. De juridische benadering valt nog te onderscheiden naar een strafrechtelijke en een civielrechtelijke. Het verworpen wetsvoorstel stond in de sleutel van het civiele recht, meer specifiek het schadevergoedingsrecht.

Doel en middel

Doel van het schadevergoedingsrecht is, zie hierboven, om benadeelde partij(en) zoveel als mogelijk terug te brengen in die toestand die mocht worden verwacht zonder het schadeveroorzakend evenement.

Het op geld waarderen van de schadelijke gevolgen gaat bij de ene schadepost makkelijker dan bij de andere; vermogensschade is nog redelijk te concretiseren: voor de kosten van het aanpassen van een auto, het toegankelijk maken van een badkamer of het becijferen van een jaarschade zijn concrete aanknopingspunten te bedenken.

Voor andere schade dan vermogensschade - immateriële schade of smartengeld - wordt het al aanmerkelijk moeilijker. Concrete aanknopingspunten zijn er niet. Toch is

het nuttig deze schade op een meer abstracte wijze te benaderen, want smartengeld heeft een zeker nut: doel van smartengeld is dat de gelaedeerde in staat wordt gesteld de smartengeldvergoeding op zodanige wijze aan te wenden dat hij een soort vervangend levensgeluk inkoop; dat hij de gederfde levensvreugde compenseert met andere levensvreugde.

Of affectieschade als vermogensschade of als immateriële schade heeft te gelden is nog onbeslist, maar het is niet onlogisch om dergelijke schade te typeren als andere-dan-vermogensschade; als smartengeld dus.

Stelt u zich eens voor dat een tot uw gezin behorend kind door een verkeersongeval om het leven komt. Aan u komt volgens het wetsvoorstel dan een vergoeding voor affectieschade toe ter grootte van € 17.500.

In het spraakgebruik pleegt een schadevergoeding ook wel schadeloosstelling te heten, maar degene die deze term in een dergelijk geval durft te bezigen is een bruuut. Er is immers geen sprake van schadeloosstelling. Er is geen mogelijkheid van het compenseren van de gederfde levensvreugde. Een korte en niet representatieve enquête leverde op dat het geld als 'besmet' ervaren zou worden; iedere vakantie, ieder uitje, ieder etentje, iedere cd of welke besteding dan ook, zou zijn aardigheid, zijn vreugdebrenghend potentieel, verliezen wanneer deze werd betaald vanuit een verkregen vergoeding voor affectieschade. Het besteden van een dergelijk budget zou de resterende aardigheden die het leven nog biedt veeleer vergallen. Het doel is mooi, maar het middel deugt niet.

Praktische bezwaren

Aan het wetsvoorstel kleven ook (meer) praktische bezwaren.

Van belang is, zo blijkt uit het onderzoek van prof. Akkermans, dat vergoeding van affectieschade op een uiterst zorgvuldige en goed doordachte wijze wordt aangeboden, liefst in een apart afwikkelingstraject. Ik kan me niets voorstellen bij het op zorgvuldige wijze aanbieden van bankbiljetten of bij het zorgvuldig overmaken der affectieschadepeningen. Wat ik me wel kan voorstellen is dat de wijze waarop de betaling plaatsvindt als onvoldoende zorgvuldig of als 'plat' wordt gewaardeerd, en daardoor juist leed toevoegt.

Slechts 16% van de respondenten uit het onderzoek van prof. Akkermans heeft een voorkeur voor de vergoeding op basis van een vast bedrag. In het voorstel is daar toch voor gekozen. Verbazingwekkend is dat niet, want discussies over de omvang van het geleden leed zijn weinig verheffend. Dat laat onverlet dat een gestaffelde uitkering niet de voorkeur van de meerderheid geniet. De 'begunstigde' zal met een gefixeerde uitkering niet het gevoel hebben

dat aan zijn specifieke leed recht wordt gedaan, en dat was toch een belangrijk doel van de regeling.

Verheffende discussies liggen in het verschiet waar het gaat om de vraag wat ernstig blijvend letsel is? Het is bijvoorbeeld niet ondenkbeeldig dat personen die lijden aan Whiplash Associated Disorder, hun gezinsleden of hun belangenbehartigers daar heel anders over denken dan assuradeuren. Los van de uitkomst kan ik u vast verzekeren dat een dergelijke discussie het leed niet zal doen verminderen.

Ook discussies voortvloeiende uit art. 6:101 BW gaan zich voordoen. Stelt u zich maar voor: een kind van vier jaren wordt 'onvoorzichtiglijk' door zijn ouders op straat uit het oog verloren en loopt onder een auto. Waar de WAM-assuradeur het waarschijnlijk wel uit zijn hoofd zou laten om over de allocatie van de kosten van lijkbezorging te gaan discussiëren, gaat het nu opeens over ouders die het (ook) fout hebben gedaan en die twee keer € 17.500 wensen te ontvangen. Los daarvan kan men zich nog afvragen of ook betaling van het volle affectieschadepond het zelfverwijt van de achtergebleven ouders kan helpen compenseren.

Ook verheffend: een door haar vader misbruikte en daardoor suïcidale dochter weet zich, door tekortschieten van de GGZ instelling waar zij voor de gevolgen van dat misbruik onder behandeling is, van het leven te beroven. Pappa claimt affectieschade.

De voorbeelden zijn gezocht. Denkbeeldig zijn ze echter niet. De praktijk levert gevallen op die wij niet eens durven bedenken.

Conclusie

Letsel- en overlijdensschades voegen leed toe aan de naasten van de primair terneer geslagene. Erkenning en verwerking zijn belangrijk. Het schadevergoedingsrecht is daarvoor echter niet bedoeld; dat is er om schade te vergoeden. In de letselschaderegeling moeten aspecten als erkenning zoveel als mogelijk in acht worden genomen omdat veronachtzaming daarvan tot extra leed kan leiden. Dat maakt erkenning en verwerking echter niet tot op zichzelf staande doelen van het schadevergoedingsrecht. Geld is niet gelijk aan erkenning en de voetangels en -klemmen die op het affectieschaderegelingsspad verwacht kunnen worden voegen vooral leed toe. Dat de Eerste Kamer het voorstel heeft verworpen verbaast mij dan ook niet.

Dat de verzamelde belangenbehartigers voorstander zijn van een regeling voor affectieschade is niet onbegrijpelijk; de omvang van de schadevergoedingen neemt toe, en naar

aannemelijk is, zal hetzelfde gelden voor de kosten van rechtsbijstand. Dat de verzekeringsbranche zich heeft uitgesproken vóór een genormeerde regeling voor affectieschade is evenmin onbegrijpelijk: het lijkt niet erg sympathiek om er tegen te zijn, terwijl een genormeerde regeling discussie, kosten en vervelende publiciteit kan voorkomen. Dat is operationeel wel zo gemakkelijk, terwijl de extra schadelast kan worden becijferd en in de premie kan worden verdisconteerd.

Een bedrijfsregeling kan het wegvallen van een wettelijke regeling echter maar ten dele ondervangen, immers, niet alles en iedereen is verzekerd. Met een bedrijfsregeling, of erger, een vrijwillige regeling per assuradeur, ontstaat een nieuw bezwaar: willekeur ligt op de loer; een slachtoffer heeft het niet voor het kiezen door wie hem schade wordt gedaan, laat staan dat hij invloed heeft op de vraag of en hoe de veroorzaker is verzekerd. Zo draagt bijvoorbeeld de rijksoverheid zijn eigen risico. Doet de rijksoverheid mee? Na het verwerpen van het wetsvoorstel en in het licht van de bezuinigingen ligt dat niet voor de hand.

De meeste aansprakelijkheidsverzekeringen zijn onverplicht. Dekkingen verschillen. Schadeveroorzakers zullen onverzekerd blijken te zijn of anderszins geen dekking aan

hun polis kunnen ontlenuen. Verzekeraars bieden geen verhaal in gevallen waarin sprake is van civielrechtelijke opzet. Dat betekent dat voor affectieschade in de categorie die behoort tot de meest aansprekende en schrijnende, namelijk de schade door opzettelijke wederrechtelijke gedragingen, er dan geen dekking zal zijn. De dader biedt dan geen verhaal voor affectieschade; daarvoor is hij immers niet aansprakelijk.

De wetgever heeft het voorstel verworpen. Het is te gemakkelijk om de Eerste Kamer weg te zetten als een wereldvreemd relict. Niet is uit te sluiten dat de leden van de eerste kamer wat langer en dieper hebben nagedacht. Verzekeraars doen er goed aan dat ook te doen, voordat zij zich in een regeling storten die behalve wellicht enige genoegdoening voor enkelen ook een hoop extra leed met zich zal brengen.

Cunningham Lindsey Masterclass 2010

Verskillende inzichten inzake claimcultuur in Nederland

Is er sprake van een veranderde claimcultuur in Nederland? Krijgen we ook in Nederland te maken met Amerikaanse toestanden, en welke aspecten zijn hierop van invloed?

Op vrijdag 16 april 2010 werd de jaarlijkse Cunningham Masterclass gehouden, waarbij de stelling 'G x M x V = C'³ aan de hand van de bijdrage van verschillende sprekers werd getoetst op juistheid. Met andere woorden: leidt het Gedrag (G) x Media aandacht (M) x Vonnis (V) = tot een hogere Claim (C)?

Tijdens de Masterclass van Cunningham Lindsey hebben enkele gezaghebbende sprekers hun visie op bovenstaande vragen gegeven. Een en ander werd in goede banen geleid door dagvoorzitter mevrouw mr. Meyst-Michels.

Aan de hand van 'de Pindacasus' hebben de aanwezigen ten slotte de invloed van de media kunnen ervaren op de rechter en de jury als vertegenwoordigers van de publieke opinie en de gevolgen hiervan.

Herman Pleij: "Onze cultuur accepteert (nog) geen claimcultuur".

Herman Pleij, emeritus hoogleraar Historische Nederlandse Letterkunde bekeek een en ander vanuit een (cultureel) historisch perspectief. Hij heeft op zeer aanstekelijke wijze de Nederlandse cultuur achter de claim vanuit historisch oogpunt toegelicht.

Vanaf de Middeleeuwen hebben Nederlanders van zichzelf een beeld gecreëerd, waarin zuinigheid en vlijt de bovenaan voeren. Wij staan bekend als een volk dat het onderste uit de kan wil hebben en niet te vergeten erg betweterig is.

Hoe verhoudt zich deze wetenschap, namelijk dat wij een volk zijn dat blijkbaar graag het onderste uit de kan wil hebben, tot de huidige gematigde claimcultuur in ons land? Volgens Pleij is dit onder meer te verklaren door onze collectieve identiteit. Deze identiteit is gevormd op basis van een paar principes. Één van die principes is het gelijkheidsprincipe. Het idee dat een ander meer is dan jij, is voor ons niet te verkroppen. In Nederland hoeven wij "ons niets te verbeelden", want wij zijn maar gewoon. Dit is tevens een reden waarom 'stuntelaars' bij ons in de smaak vallen.

Dat er in Nederland uiteindelijk geen claimcultuur van betekenis is ontstaan, is mede te danken aan ons gevoel van gelijkheid: "je niet beter voelen dan een ander" en saamhorigheid. Hierdoor worden volgens Pleij excessen in de hand gehouden en ontstaat er een evenwicht tussen enerzijds onze schraapzucht en anderzijds het gevoel 'gewoon te moeten doen'.

Gevaar voor claimcultuur

Het gevaar bestaat dat dit evenwicht wordt verstoord door de 'schlemielisering' van het land. Door onder andere talentenjachtprogramma's en de loterijen, wordt een beeld gecreëerd dat iedereen rijk en beroemd zou kunnen worden. Het beeld ontstaat dat iedereen hier recht of kans op heeft. Als je nog niet rijk of beroemd bent, ben je in feite een schlemiel. Hierdoor kunnen rancune gevoelens ontstaan, die het ontstane evenwicht kunnen ondermijnen. Dick van der Peil - onder meer oprichter van RTL Z - beschreef de rol van de media, terwijl psycholoog Sjoerd Dijkstra tijdens zijn lezing inging op de psychologische aspecten van het claimgedrag van de individuele mens. Huib Lebbing - advocaat bij Houthoff Buruma - gaf in zijn lezing aan dat wat hem betreft een *lawyers' paradise* om de hoek staat. De Wet Deelgeschillen zal namelijk ook in letsel- en overlijdenszaken leiden tot een toename van het aantal claims. De wet creëert een laagdrempelige toegang tot de rechter. Inventieve letselschade advocaten hebben ook de Wet Bescherming Persoonsgegevens ontdekt, waarmee de belangenbehartiger vertrouwelijke informatie bij de verzekeraar kan opvragen. Lebbing concludeert uiteindelijk dat er vooralsnog geen echte claimcultuur in Nederland bestaat. De nieuwe ontwikkelingen vormen wel genoeg uitdaging: een *lawyers' paradise*"

De Masterclass was mede dankzij de aanwezigheid van deze zeer gewaardeerde sprekers een groot succes.

Samenvattingen van alle sprekers zijn op de website www.cunninghammasters.nl te vinden.

Het PIV-Bulletin is een regelmatig verschijnende uitgave van de Stichting Personenschade Instituut van Verzekeraars. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder uitdrukkelijke toestemming van de redactie.

Redactiesecretaris

Mevrouw J. (Jenny) M. Polman, Stichting PIV

Postbus 93450

2509 AL Den Haag

Telefoon: 070 333 88 73

Telefax: 070 333 88 33

e-mail: j.polman@verzekeraars.nl

Website: www.stichtingpiv.nl

M.m.v. drs. P. (Peter) J.M. van Steen, tekstschrijver

Creatie & realisatie: Artoos Communicatiegroep bv, Rijswijk

